

Yaban Romanı Örneğinde Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan'ın Aydın-Halk Ayrımının Tartışılması

Discussion of Ziya Gökalp and Mümtaz Turhan's Intellectual-Public Distinction in the Example of Yaban Novel

Asiye SEZGİN TÜYLÜ
(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Sinop Üniversitesi, Boyabat Meslek
Yüksekokulu, Ortak Dersler Bölümü, Türk
Dili Programı, Sinop, Türkiye

Department of Common Courses, Turkish
Language Program, Boyabat Vocational
School, Sinop University, Sinop, Türkiye

asezgin@sinop.edu.tr

Geliş Tarihi/Received 10.09.2024
Revizyon Tarihi/Revision 06.07.2025
Kabul Tarihi/Accepted 29.07.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 29.12.2025

Atıf:

Sezgin Tüylü, A. (2025). Yaban Romanı
Örneğinde Ziya Gökalp ve Mümtaz
Turhan'ın Aydın-Halk Ayrımının
Tartışılması. *Edebiyat ve Beşeri Bilimler
Dergisi*, 75, 59-65.

Cite this article:

Sezgin Tüylü, A. (2025). Discussion of Ziya
Gökalp and Mümtaz Turhan's
Intellectual-Public Distinction in the
Example of Yaban Novel. *Journal of
Literature and Humanities*, 75, 59-65.

Content of this journal is licensed under a Creative
Commons Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

Öz

Aydın ve halk arasındaki çatışma hem Türk düşünce dünyasında hem de çeşitli dönemlerin edebî metinlerinde tartışılmıştır. Millî edebiyat döneminin önemli kalemlerinden sosyolog Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları* adlı eserinde halka yönelmeyi ilke edinmiş ve halka yönelişin nasıl olması gerektiği hakkındaki görüşlerini, bu çalışmasının “Halka Doğru” başlığında anlatmıştır. Dönemin pek çok yazarı gibi Yakup Kadri Karaosmanoğlu da Gökalp’in “Halka Doğru” teorisinden etkilenmiştir. Özellikle Yaban adlı romanında bu yönelişin izlerini görmek mümkündür. Aynı zamanda eserin yayınlanmasından yıllar sonra da psikolog ve sosyolog Mümtaz Turhan, halk ve aydınlar arasındaki ilişkiyi ve ülkenin medeniyetler seviyesine yükselmesi konusundaki halk ve aydınların sorumluluklarını tartışmıştır. Halkın bilgilendirilmesi için aydını sorumlu tutan Turhan, halkın sahip olduğu millî değerleri yüceltmiş ve onların korunması gerektiğini sıklıkla dile getirmiştir. Farklı tarihler içinde aydın ve halk arasındaki münasebetlerin nasıl olması gerektiği düşünce dünyamızdaki tartışılan meselelerden biri olarak varlığını devam ettirmiştir. Bu çalışmada Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan’ın aydın ideali ışığında Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Yaban adlı romanında aydın ile halk arasındaki ilişki tartışılacaktır. Romanın halk ve aydın arasındaki ilişki hangi boyutta olmalı, aydınların sorumlulukları nelerdir, halkın sahip olduğu değerler hangileridir, aydınların halka yönelişi nasıl olmalıdır gibi sorulara verdiği cevaplar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ziya Gökalp, Mümtaz Turhan, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yaban, Aydın.

Abstract

The conflict between the intellectuals and the public has been discussed both in the Turkish intellectual world and in the literary texts of various periods. Sociologist Ziya Gökalp, one of the most important writers of the national literature period, adopted the principle of turning towards the people in his work *Principles of Turkism* and explained his views on how this turning towards the people should be under the title ‘Towards the People’ in this work. Like many other writers of the period, Yakup Kadri Karaosmanoğlu was also influenced by Gökalp’s ‘Towards the People’ theory. It is possible to see the traces of this orientation especially in his novel *Yaban*. At the same time, years after the publication of the novel, psychologist and sociologist Mümtaz Turhan discussed the relationship between the public and intellectuals and the responsibilities of the public and intellectuals for the country’s rise to the level of civilisation. Turhan, who held the intellectuals responsible for informing the public, glorified the national values of the people and frequently stated that they should be protected. How the relations between intellectuals and the public should be in different periods of time has continued to be one of the issues discussed in our world of thought. In this study, in the light of Ziya Gökalp and Mümtaz Turhan’s intellectual ideal, the relationship between the intellectual and the public in Yakup Kadri Karaosmanoğlu’s novel *Yaban* will be discussed. The novel’s answers to questions such as to what extent the relationship between the public and the intellectual should be, what are the responsibilities of the intellectuals, what are the values that the people have, and how the intellectuals should be oriented towards the people will be discussed.

Keywords: Ziya Gökalp, Mümtaz Turhan, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Yaban, Intellectual.

Giriş

“Hayat, şüphesiz, bütün cemiyetindir.
Fakat mesuliyetleri yalnız münevverindir.”
A.H. Tanpınar

Cumhuriyet dönemi edebiyatının ilk yıllarında verilen eserlerde halkın duyuş tarzı, düşüncesi, sosyal, kültürel problemleri ile bu sorunlara bakışı geniş bir şekilde yer alır. Aydın ve halk arasındaki çatışma ise hem Türk düşünce dünyasında hem de dönemin edebî metinlerinde tartışılır. Yaşadığı dönemi düşünceleriyle derinden etkileyen bir düşünür bir toplum bilimci olan Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları adlı eserinde aydın ve halk arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Bu eserinde halka doğru gitmeyi ilke edinir ve halka yönelişin nasıl olması gerektiği hakkındaki görüşlerini, bu çalışmasının “Halka Doğru” başlığında anlatır. Harsın toplum için önemini pek çok yazısında ele alan Ziya Gökalp, “...toplum bilimci olarak, Türk kültür ve uygarlık tarihi araştırmalarını sürdürürken, folklorun ne denli yardımcı kaynak olduğunu görmüş, ondan yararlanmış, Türk folkloru üzerinde çalışacaklara izleyecekleri yolu ve yöntemi göstermiştir” (Ünver, 1989, s. 155). Gökalp, folkloru büyük önem verir ve aydınları halka yönelmeye teşvik eder, “Halka Doğru” adlı yazısında bu görüşlerini sistemleştirir. Baykan Sezer, “Ziya Gökalp ... Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşü ve yeni bir Türk Devleti’nin kuruluş yıllarında, başka bir deyişle tarihimizin önemli bir döneminde, sorunlarımız üzerine düşünmüş ve bu sorunlara çözümler aramıştır.” (Sezer, 1986, s. 19) der. Gökalp, milletlerin beyni olarak yöneticileri değil aydınları görür. Aydınların hükümet içinde bulunabileceğini fakat yönetici kadronun bütünüyle aydınlardan oluşmadığını söyler. Hükümet ile aydınlar arasındaki bağı aydınların düşünce tasarımlarını hükümetin uygulamasında ortaya koyar. Gökalp, aydınların sorumluluğunu “Aydınlar, millette var olan bilinçsiz düşünceleri bilinçli hale getirenler ve varlıklarını millete bir düşüncenin temsilcisi olarak gösterenlerdir” (Gökalp, 1985, s. 177) diyerek açıklar. Halk ile aydınlar arasındaki ilişkiyi aydınların sorumluluğu noktasında değerlendirerek aydınlara düşünceyi halka ulaştırma görevi yükler. Gökalp’in aydın tanımı bu düşünce çerçevesinde oluşmuştur. Ona göre, “yaşamını belirli bir düşünceye adayan, milletin kendilerinden yararlandığı kişiler” (Gökalp, 1985, s. 179) aydınlardır. Gökalp, aydın ve halk arasındaki farkı hars ve medeniyet ayrımında olduğu gibi eğitim ve kültürün taşıyıcıları noktasında değerlendirir:

“Bunlardan birine (halk), diğerine (güzideler) denilir. Fakat hiçbir yerde bu iki zümre arasında kat’i bir ayrılık, derin bir uçurum yoktur... Güzidelerin, iptidai maddelerini halkın konuşma dilinden, vezinlerinden, koşma ve nağmelerinden, masal ve efsanelerinden, nakış ve renklerinden, itikat ve ananelerinden, çeşni ve lezzetlerinden, kıymet duygularından ve mefkûrelerinden alarak ibda ettikleri yazı lisanı, yüksek edebiyat, yüksek musiki, resim, mimari, ahlak, hukuk, siyaset ve felsefe gibi mümtaz eserleri bir düzine halk kitlesinin derinliklerine nüfuz ederek, oralardaki şuursuz duyguları şuurlu bir hâle getirir. Demek ki, sağlam milletlerde güzidelerin vazifesi halkın ruhi mahsullerini düzeltmek, nizam ve intizama sokmaktan ibarettir” (Gökalp, 1977, ss. 44-45).

Bütün farklılıklara rağmen Gökalp’e göre aydın ve halkı bütünüyle birbirinden ayırmak mümkün değildir. Gökalp’in güzideler olarak adlandırdığı aydınlar halka yönelerek onun sahip olduğu maddi ve manevi kültürel mirastan ilham alacak, aldığı bu ilhamı yine kültürel mirasın devamlılığı için kullanacaktır. Halk ve aydın arasındaki bu alış veriş aralarındaki ayrımı yok ederek bütünleşmeyi sağlayacaktır.

1900’lü yılların başından Cumhuriyet’in ilanına kadar hâkim olan millî romantik anlayış yerini millî realist bir anlayışa bırakır. Kaynağını millettten alan Türkçülük fikir hareketiyle savaş yıllarından sonra yorgun düşmüş halkın ihmal edilmemesi ve devletin inşası için halkın aydınlanması gerekliliği devlet politikası haline gelir. 1912’de Türk Ocağı’nın kurulması ile sıklıkla halkın eğitilmesi bir ideoloji olarak tartışılır. Kurumsal bağlamda Halide Edip Adıvar’ın başkanlığını yürüttüğü Köycüler Cemiyeti Türk Ocağı’nın bünyesinde kurulur (Öztürkmen, 2006, s. 48). Bu duruma paralel olarak Halkçılık yaygın bir etki ile Cumhuriyet’in ilkeleri arasına girer. Halkçılığın amaçları doğrultusunda halka ait maddi ve manevi unsurların tespiti yapılır, kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi için adımlar atılır. Halkçılığın fikri zemini Rus Narodnik hareketinin “halka doğru” düşüncesi ile ilişkilidir. İsmail Gaspıralı, Hüseyinzâde Ali Bey ve Yusuf Akçura gibi Rusya’da yükseköğrenim gören aydınlar bu fikrin taşıyıcısı olmuşlardır. (Çetinkaya, 2008, s. 98)

Halkçılık düşüncesinin temeli Rus popülizmine (narodnizm) dayanmaktadır. Niyazi Berkes, narodnizmin Osmanlı’yı etkilediğini üstelik bu etkinin Avrupa kaynaklı olmamasını ilginç bulur. Söz konusu etkinin üç yolla Osmanlı aydınlarına ulaştığını düşünür: İlk olarak narodnizmden etkilenmiş Balkan (daha özelde Bulgar) aydınları ile, ikinci olarak; Rusya’dan gelen aydınlar ile, son olarak; sosyalist Hınçak akımının etkisi ile. II. Meşrutiyat yıllarından sonra özellikle Türkçülük akımının temsilcileri narodnizm ile halkçı bir tavır ortaya koyarlar. Niyazi Berkes, Genç Kalemler etrafındaki aydınlar hakkında “Türkçülük fikrinin öncüsü olarak gösterilir. Bu ancak kısmen doğrudur; çünkü onun asıl yansıttığı fikir halkçılıktır.” (Berkes, s. 62) yorumunu yapar. Ziya Gökalp’in “halka doğru” düşüncesini narodnizmden ilham alarak sistemleştirdiğini söylemek mümkündür. Nihayetinde Ziya Gökalp, halkın somut ve somut olmayan kültürel mirasının aydınlar tarafından keşfedilmesi gerektiği fikrindedir. Medeniyet ve kültürel mirasın kaynaşması yönünde söylem geliştirir.

Türk sosyolog Mümtaz Turhan, Ziya Gökalp gibi psikoloji, sosyoloji ve eğitim alanlarında ihtisas yapar ve toplumsal meselelere bakışında bu ihtisasının imkânlarını kullanır. Turhan, Türkiye’de kültürel değişim süreçleri üzerine önemli teoriler geliştirir. Kültür değişimlerinin toplumsal yapı üzerindeki etkilerini inceler. Onun için halk ve aydın, kültür değişimlerinin temsilcileri olarak iki önemli kesimi oluşturur. Mümtaz Turhan’a göre halk, bir toplumun kültürel temelini ve özünü oluşturur. Halkın gelenekleri, görenekleri, inançları ve yaşam biçimi, toplumun kültürel yapısını belirler. Halk, kültürün taşıyıcısı ve koruyucusudur. Halk, toplumsal değişim süreçlerinde önemli bir rol oynar. Turhan, halkın yeniliklere ve değişimlere karşı direnç gösterebileceğini, ancak bu dirençlerin toplumsal yapının korunması açısından önemli olduğunu belirtir. Halkın onayı ve katılımı olmadan gerçekleştirilen değişimler, kalıcı ve sağlıklı olamaz. Halkın eğitim seviyesinin yükseltilmesi ve bilinçlenmesi, toplumsal gelişim açısından kritik öneme sahiptir. Turhan, halkın eğitiminin modernleşme ve kalkınma sürecinin temel unsurlarından biri olduğunu savunur. Turhan’a göre aydın, bilimsel düşünceye sahip, eleştirel bakış açısıyla olayları değerlendiren ve topluma yön veren kişidir. Aydınlar, toplumun sorunlarına çözüm arar ve bu çözümleri bilimsel temellere dayandırır. Aydınlar, topluma karşı sorumluluk sahibi bireylerdir. Toplumun ilerlemesi, gelişmesi ve modernleşmesi için aktif rol oynarlar. Aydınlar, toplumu aydınlatmak ve bilinçlendirmekle yükümlüdür. Turhan’ın aydının rolünü sıralarken sözde aydınların da özelliklerine değinir. Sözde aydınlar Turhan’a göre bilimsel bilgidan uzak onun yerine bir takım içi boş inanışlarla hareket ederler. Sözde aydınlar “İnandıklarını hakikat, parçalı ve ilişkisiz gözlemlerini de gerçeklik sanmaktadır. Onda ne bilim adamının hoşgörüsü, ne de hakikat karşısında teslim olmaya hazır bir tavır vardır. Bu açıdan, Türk aydını ile onun cahil diye nitelendirdiği halk arasında bilimsel düşünce ve anlayış bakımından, büyük bir fark yoktur” (Turhan, 2022, s. 106). Turhan bu bağlamda cahil görülen halk ile sözde aydınları aynı kategoride değerlendirir. Zira aydınlar ve halk ön yargı ve boş inanışlarla hareket etmektedirler (Turhan, 2022, s. 107). Turhan’a göre gerçek bir aydın, halkın bilgisizliği ile mücadele etmekten önce kendisini eğiterek yola çıkmalıdır. İlk olarak kendi bilgisini artırmalı, bilimsel ilkeler ile hareket ederek batıl inanış ve hurafelerden düşüncelerini arındırmalıdır. “Bunda başarılı olamaması durumunda aydın, kılavuzlukta bulunmak bir yana, yetkisini de yitirecektir” (Turhan, 2022, s. 128). Aydınların bu bağlamda sorumluluğu büyüktür.

Bu çalışmada Ziya Gökalp ve Mümtaz Turhan’ın aydın ideali ışığında Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Yaban adlı romanı tartışılacaktır. Bu bağlamda aydının halk üzerindeki sorumlulukları nelerdir, gerçek bir aydın hangi vasıflara sahip olmalıdır, halk kendisine yol açmaya gelen aydınla nasıl iletişim kurmalıdır, halk ve aydının ilişkisi nasıl olmalıdır, halk ve aydını birbirinden ayıran farklar ile birleştiren ortak unsurlar nelerdir gibi sorulara Yaban’da yer alan temsiller üzerinden cevaplar aranacaktır.

Yaban’da Aydın Tipi İdealinin Tartışılması

Dönemin pek çok yazarı gibi Yakup Kadri Karaosmanoğlu da Gökalp’in “Halka Doğru” teorisinden etkilenir. Yakup Kadri’nin eserlerinde bu yönelişin izlerini görmek mümkündür. Aynı zamanda eserin yayınlanmasından yıllar sonra da Mümtaz Turhan, halk ve aydınlar arasındaki ilişkiyi ve ülkenin medeniyetler seviyesine yükselmesi konusundaki halk ve aydınların sorumluluklarını tartışır. Cumhuriyetin ilk yıllarında tartışılan konu 1950’lerde de tartışılmaya devam eder. Gökalp ve Turhan arasında Yakup Kadri bu meseleyi roman formu içinde ele alır. Yakup Kadri, özellikle toplumsal gerçekliği çoğu yazınında yansıtır.

“I. Dünya Savaşından önce yazı hayatına atılan Yakup Kadri köklü bir aileden gelen kültürlü bir yazardır. Eserlerinde Türk cemiyetinin Tanzimat’tan itibaren geçirdiği merhaleleri, nesillerin tartışmalarını, çatışmalarını, tavırlarını trajik bir gözle inceler (...) Özellikle siyasi ve sosyal hadiselerin çok yoğun olduğu bir dönemde sosyal hadiselerin de edebiyata tesirine inanan yazar, bizzat edebiyata bakışında ve yorumlayışında farklılıklar gösterir” (Argunşah, 1989, s. 68).

Yakup Kadri yayımladığı ilk yazılarıyla daha sonra yayımlanan eserlerinde farklı tutumlar sergiler. Edebiyat- ı Cedide ve Fecri Ati’ye mensup olduğu ve “sanat sanat içindir” görüşünü benimsediği yazarlık hayatının I. Döneminde bireyci bir tutum benimser, sonraki yıllarda sanat görüşü toplumsal ve siyasi koşullar dolayısıyla bu bireyci tutumundan sıyrılır. Yakup Kadri 1921’de Tetkik-i Mezalim Heyeti’ne dâhil olur ve gittiği bölgelerde yaptığı incelemeler sonucunda edindiği izlenimlerine eserlerinde yer verir. Bunlardan biri de yazarın 1932 yılında yazdığı Yaban adlı romanıdır. Yaban, Gökalp’in “Halka Doğru” suna yıllar sonra verdiği cevabı içeren eleştirel bir yaklaşımdır.

Gökalp’e göre halkla doğru yönelecek olan kişiler aydınlar olacaktır. Halka yönelecek olan bu aydın kesimin halktan ayrılan tek yönü ise; iyi bir eğitim görmüş olmasıdır. Yaban’da halka yönelen kişi eserin başkarakteri olan Ahmet Celal’dir. Ahmet Celal yedek subay olarak katıldığı I. Dünya Savaşında bir kolunu kaybeder. Genç yaşta her şeyin bittiğini düşünür. İngilizler İstanbul’u işgal edince emir eri Mehmet Ali’nin Porsuk Çayı kıyısındaki köyüne gider. Kaplan’a göre İstanbul’da konakta doğmuş, büyümüş ve yaşamış Ahmet Celal’in, zaruretler içinde kıvranan bir köye gitmeyi kabul etmesi şartları dolayısıyladır. Zira “Ahmet Celal kendi isteği dışındaki şartların zorlanmasıyla bu köye gelmiştir. Nitekim romanın bir yerinde ‘Ben buraya kendi isteğimle gelmedim.’ demekten çekinmeyecektir” (Kaplan, 1997, s. 101). Yalçın, Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun romanının adını “Yaban” koymasını hakkında düşünür ve romanın adındaki “yaban”dan hareketle fizikî bir yabanilik

olmadığından söz açar. Romanda, “Kültür ve anlayış yabancılığı vardır. Ahmet Celal’e bu ismi verenler, onunla aralarındaki köklü farklılıklar sebebiyle bir çatışma içine girmiş olan köylülerdir” (Yalçın, 2002, s. 203). Bu bir ötekileşme halidir. Zira Tetkiki Mezalim heyeti savaşın sona ermesiyle köye incelemeler yapmak için geldiklerinde Ahmet Celal’in günlüğünü bulurlar. Köylülere defterin sahibini sorduklarında aldıkları cevap “yabanın biriydi” olur. Gökalp, halka doğru aydının niçin gitmesi gerektiğini şöyle açıklar:

“Seçkinler halka kültür götürmek için gitmelidirler. Oysa ülkemizde kültür denilen şey yalnız halkta vardır. Seçkinler henüz kültürden paylarını almamışlardır. Öyleyse kültürden yoksun bulunan seçkinler kültürün canlı bir müzesi olan halka nasıl bir kültür götürebilecekler? Sorusunu çözebilmek için önce şu soruya cevap verelim: Halkta ne vardır? Seçkinlerin neyi vardır? Halkta kültür, seçkinlerde uygarlık vardır” (Gökalp, 1996, s. 43).

Gökalp aydınların halka yönelmelerinin iki amacı olduğunu belirtir. Bunlardan birincisi: Halkın kültürünü öğrenmek, ikincisi ise halka medeniyet götürmektir. Yaban’da aydın tipini sembolize eden Ahmet Celal’in köye yönelmesi, içinde bulunduğu durumdan ve yeni umutlara duyduğu ihtiyaçtan doğmuştur. Şartların zorlamasıyla köye gelmek mecburiyetinde kalan Ahmet Celal’in gözünde köy ve köylü, güzelliklerin tasviri şeklinde değildir. Daha köye gelmeden düşüncelerini şu şekilde ifade eder: “Toprak katı ve tabiat zalimdir ve insan cinsi bozuk bir hayvandan başka bir şey değildir (...) İnsan hayvanların en kötüsü, en bayağısı, en az sevimli olanıdır. (...) Ne terbiye görmemiş, ne galiz, ne iğrenç bir goril sürüsü...” (Karaosmanoğlu, 1982, ss. 32-33). Köylü cehalet içinde boğulmaktadır. Köylüye karşı hiç de iyi şeyler düşünmeyen Ahmet Celal, köy için de aynı duyguları beslemektedir. “Köy, bataklıkta uyuz bir manda gibi kokuyor.” (Karaosmanoğlu, 1982, s. 39) der. Köydeki her şey çıplak, çirkin ve kabadır. Bir Hitit harabesinden farkı yoktur. Burada hayat; durgun, değişmez, sevimsiz ve sıkıcıdır. Evler, tarlalar kısacası çevre büründüğü görünüş ve köylülerin bıraktığı izlenim sebebiyle soğuk bir yapıdadır. Berna Moran, Yaban’da Ahmet Celal’in köyde beğendiği tek yer olarak, “hayat, canlılık, güzellik ve sevgi imgesi olan: Yeşil ağaç ve berrak suyunda da yer aldığı kavak koruluğu”na (Moran, 2000, s. 162) işaret eder. Bu yerle ilgili değerlendirmelerini şu şekilde yapar:

“Ahmet Celal yürüyüşe çıktığı bir gün, sonra âşık olacağı Emine’ye rastlar. Romanın olumlu iki kişisinden biri olan Emine ile bu karşılaşma çok başka bir doğa dekoru içinde yer alır. Ahmet Celal ilk defa içinden berrak bir derenin aktığı bir kavak korusunda bulur kendini. Uzun yeşil ağaçları ve temiz berrak suyu ile bu koru bildiğimiz çorak, cansız, çirkin doğadan apayrı bir yerdir. Çölde bir vahadır sanki” (Moran, 2000, s. 162).

Olumsuz köy manzarası içinde Emine doğaya güzelliğini yansıtır ve bütün olumsuzluklar onunla birlikte güzele dönüşür. Ahmet Celal’in bu bakış açısına karşılık köylü de Ahmet Celal’i hoş karşılamaz. “Ahmet Celal köye gelişinin ilk haftalarında çevresine yalnızca korku ve kuşku veren biridir” (Karaosmanoğlu, 1982, s. 35). Köylülerin gözünde o “bir memur, bir tahsildar, bir öşürücü, bir jandarma veya bir askerlik şubesi başkanı”dır (Karaosmanoğlu, 1982, s. 35). Ahmet Celal’in köylülere benzemeyen biri olduğu anlaşılınca köylüler tarafından küçümsenenen biri olur. Ayrıca en basit davranışları köylüler tarafından yadırganır. Her gün tıraş olmasından, sabah akşam dişlerini fırçalamasına, saçlarını taramasından ve sabaha kadar kitap okumasına kadar günlük hayatın içindeki davranışları ciddi ölçüde yadırganır. Bu durum karşısında, köylünün takındığı tavır, ne derece geri kaldığını gösteren dikkate değer bir ölçüdür (Moran, 2000, s. 162). Bu şartlar altında iki zıt kutbun birbirinden etkilenmesi mümkün müdür? Ahmet Celal halka uygarlığı götürebilir mi? Halktan kültürel bir eğitim alabilir mi? Ahmet Celal’in halktan kültürel bir eğitim almak gibi bir amacı yoktur. Ahmet Celal, “Halktan alacağı hiçbir şey olmadığına inanır (...) kendi halkının hiçbir özelliği onun üzerinde, davranışlarında etkide bulunmaz.” (Yalçın, 2002, s. 203). Ahmet Celal, kendisinin köylülerden farklı olduğunu ayırmındadır: “Onlar gibi olmak, onlar gibi giyinmek, onlar gibi yiyip içmek, onlar gibi oturup kalkmak, onların diliyle konuşmak... Haydi, bunların hepsini yapayım; fakat onlar gibi nasıl düşünebilirim? Nasıl hissedebilirim?” (Karaosmanoğlu, 1982, s. 52) diyerek köylülerle bütünleşemeyeceğini çok bariz bir şekilde dile getirir. Mümtaz Turhan, Garplılaştırmanın Neresindeyiz? adlı eserinde “Cahil Olan Halk mı, Münevver mi?” adlı bir başlık açar. Bu başlıkta halkın ve aydınların sorumluluklarını tartışır. Halka özellikle eğitim konusunda sorumluluk yüklemeyi. Yaşantısını kolaylaştıracak aletlerin geliştirilmesinden fenni metotlara kadar bütün “... mes’uliyetler hep münevver, ilim ve ihtisas adamlarına düşen vazifelerdir” (Turhan, 2022, s. 82). Ona göre alet ve makineleri, fenni metodlarla, verimli çalışma ve memleketi en iyi şekilde idare tarzını bulan, keşif veya icat eden, onları mükemmelleştiren aydınlardır. Dolayısıyla Turhan, memleketin geriliğinden “... halkını mes’ul tutmak kadar gülünç ve abes bir şey yoktur.” (Turhan, 2022, s. 82) diyerek halkı suçlamak yerine halka doğru giderek gelişmişliği halka tahsil etmek gerektiğini savunur. “Türkiye’nin geri kalmışlığının sebebi, halkının cehaleti değil, münevverlerinin gerek keyfiyet, gerek kemiyet bakımından, kifayetsiz oluşudur” (Turhan, 2022, s. 82). “Bizde Münevverle Halkı Ayıran Vasıflar” başlığı altında ise Batı’da aydın ve halk arasındaki ilişkiye işaret ederek “Garp memleketlerinde münevverler, halkın sahip olduğu millî karakter vasıflarını terk etmek şöyle dursun onları en mükemmel bir şekilde geliştirilmiş olarak hazırlanır.” (Turhan, 2022, ss. 83-84) cümlesiyle söze başlar. Bu bağlamda Turhan aydınların halkın sahip olduğu vasıfları yücelterek benimsemeleri gerektiğini ortaya koymuştur.

Ahmet Celal romanın pek çok yerinde kendisiyle köylü arasındaki farkı/ayrılığı dile getirir. Bunlardan biri de şöyledir: “Geçen gün kırlarda dolaşırken ayağım bir konserve kutusuna çarpmıştı... Tuhaf bir alaka ile eğildim, elime aldım, baktım ve

adeta eski bir aşınayı görür gibi oldum, ben bu topraklarda işte bu teneke kutusunun eşiyim” (Karaosmanoğlu, 1982, s. 62). Ahmet Celal bu benzetmeyle, köye ve köylüye ne kadar yabancı olduğunu dile getirir. O, vatan topraklarına bir yabancı konserve kutusu kadar yabancılaşmıştır. İstanbul’dan gelen Anadolu’ya bir çocuğun annesine sığınışı gibi sığınan Ahmet Celal, gün geçtikçe sığındığı bu kucaktan uzaklaşmıştır. Bu uzaklaşma bir yabancı teneke kutusuna benzeyecek kadar derinleşmiştir. Ahmet Celal’in sığındığı köyle arasında bir benzerlik bulunmadığının, aynı coğrafyada iki yabancı olarak yaşamlarının sürdürdüklerinin en çarpıcı örneklerinden biri de Ahmet Celal’in evine temizliğe gelen kadının evdeki eşyalara verdiği tepkidir. Zira evdeki resim ve bibloları put zanneder. Bu yüzden bu eşyaların bulunduğu odayı temizlemek istemez.

Yazar, Türk aydınını, “Türk ülkesi denilen bu engin ve ıssız dünya içinde bir garip yalnız kişi” (Karaosmanoğlu, 1982, s. 55) olarak değerlendirir. Ahmet Celal bu durumu şu şekilde açıklar: “Benim iç duvarlarım, bütün bu yabancı nakışlar, çizgiler, işaretler, renkler, hiyerogliflerle doludur (...) Ben, asıl ben, bu toprağın malı olmayan ve hepsi dışarıdan gelen maddeler ve unsurlarla yoğrula yoğrula adeta kimyevi bir şey halini almışım” (Karaosmanoğlu, 1982, ss. 96-97). Ahmet Celal sadece memleketin içinde bulunduğu durum dolayısıyla halkı aydınlatmaya çalışır, fakat başarılı olamaz. Köylüler Kemal Paşa taraftarı olanlar ve olmayanlar diye ikiye bölünmüştür. Köylülerin böyle bir düşünceye kapılmaları cehaletleri nedeniyledir. Halkın bilgisizliği Ahmet Celal’le halk arasında bir uçurum gibidir. Ahmet Celal bu durumu şöyle yorumlar: “Bunlardan hiçbiri ne yaptığını bilmiyor... Ne cehalet denilen zifiri karanlık içinde ruhları zindanda mahpus kalmıştır” (Karaosmanoğlu, 1982, s. 230). Yine Berna Moran’ın yorumuna göre:

“Yaban’da vurgulanan karşıtlık, vatani korumak için savaşılan ilerici aydınlarla Kurtuluş Savaşına inanmayan gerici köylüler arasında, Ahmet Celal ile köylüleri ayrı dünyaların insanları yapan, okumuş kentli ile cahil köylü arasındaki farktan çok, bu ikisinin Kurtuluş Savaşı karşısındaki tutumlarıdır... Vatan delisi, millet divanesi Ahmet Celal’in köylüler arasında böylesine yapayalnız kalmasının nedeni onlarla paylaşmadığı bu idealdir” (Moran, 2000, s. 173).

Roman günlük formunda yazılır. Yazar, bu form ile köy gerçeğine okuyucuyu çeker. Sağ kolunu savaşta kaybetmiş Ahmet Celal adlı subay anılarını günlüğüne yazar. Uzaklardan gelen bir subayın belgesel yavaşlığına köyün gerçeklerinin aktarımı söz konusudur. Ahmet Celal’in gözüyle ve Ahmet Celal’in diliyle aktarılan bu gerçekler yine Ahmet Celal’in gerçekleridir. Onun Anadolu halkı ile ilgili görüşleri yazarın gerçeğine de götürür okuyucuyu. Millî hassasiyetleri olan ve entelektüel biri olan roman kahramanı güçlü bir aidiyet hissettiği uğruna bir kolunu kaybettiği Anadolu halkına yabancı olduğu gerçeği ile yüzleşir. Bu yüzleşme hayal kırıklığına sebep olur. Zira halk millî mücadeleye karşı kayıtsızlık içindedir. Ahmet Celal, köylünün kayıtsızlığına karşı öfke duyar. Ahmet Celal: “Eğer, bize zafer nasip olsa bile kurtaracağımız şey, yalnız bu ıssız toprakla, bu yalçın tepelerdir. Millet nerede? O henüz ortada yoktur ve onu bu Bekir Çavuşlar, bu Salih Ağalar, bu Zeynep Kadınlar, bu İsmailler, bu Süleymanlarla yeni baştan yapmak gerekecektir” (Karaosmanoğlu, 1982, s. 153).

Turhan, ülkenin en ciddi sorunlarını ilerleme ve değişme isteğinden değil aydınların bu konudaki acizliğinden kaynaklandığını düşünür. Ayrıca halkın modernleşmenin karşısında olmadığına aksine geleneklere bağlı kalınarak modernleşebileceğini düşünür. Aydın ve halk bu noktada ayrılmaktadır. Turhan modernleşme anlayışında aydınların daha köktenci bir tavırda olduklarına işaret eder (Turhan, 1965, ss. 40-41). Ahmet Celal ile köylü gün geçtikçe bütünleşmek yerine, aradaki uzaklık daha da derinleşir. Ahmet Celal bu durumu şu şekilde ifade eder: “Felaket bile bizi birleştiremedi. Aramızda, benimle onlar arasındaki uçurumu, belki daha ziyade derinleştirdi” (Karaosmanoğlu, 1982, s. 255). Roman boyunca yazar aydın-köylü çatışmasını dile getirmiştir; ama çözümüne yönelik bir öneride bulunmamıştır. Bu çatışmanın taraflarını değerlendiren Turhan, aydının halka baskı yapmaya ve halkı suçlamaya hakkının olmadığını savunur. “Çünkü konusu ne olursa olsun, halkta hoşgörü göstermediği bağnazlığa kendisinin düşmesini akılcılaştıran hiçbir gerekçe bulamayacaktır. Halk, bilgisizliği nedeniyle bağnazlık açısından mazur görülebilir. Ancak aydının bu konuda akılcı bir gerekçe bulabilmesi güçtür” (Turhan, 1965, s. 58). Özellikle modernleşme sürecine dikkat çeken Turhan, Türk aydınının toplumsallıktan uzak, hatalı davranış ve yorumlarından kaynaklı pratikte güçlüklerle karşılaştığını dolayısıyla istenilen sonuca ulaşmadığını düşünür. Halka yapılan baskıları gereksiz bulur ve bu yüzden halk ile aydının arasının açıldığını söyler. Sonuçta ise bu süreçte halk ile ortak bir iş birliği sağlanamamıştır. Turhan, ülkenin bu ayrışmalarla fazla zaman kaybettiğinden yakınır ve daha fazla zaman kaybetmemesi için aydınların “...davranış ve yaklaşımlarında köklü bazı değişiklikler yapmaları...” (Turhan, 1965, s. 58) gerekliliği üzerinde durur. Turhan’a göre, “hakiki Batılılaşma ile tanışmadıkları için hakiki bir ilim zihniyetinden uzak, ilim zannettikleri, Batı zannettikleri şeyin taassubu içindedirler” (Yılmaz, 2002, s. 558). Türk aydını, Batılılaşmayı Batı’nın maddi ve manevi kültür ürünlerinin taklit edilmesine indirgediği için, sonuçları taklit etmekte ve fakat bu arada sebepleri gözden kaçırmaktadır. Bunun neden olduğu başarısızlığın sorumlusu olarak ise, aydın, değerleri ve hayat algısı esasında, halkı ilan etmektedir” (Yılmaz, 2002, s. 559). Gökalp halka doğru gitmek için ne yapılması gerektiğini Turhan ve Yakup Kadri’den yıllar evvel şöyle ifade eder: “... bir yandan halkın içine girmek, halkla birlikte yaşamak, halkın kullandığı sözcüklere, cümlelere dikkat etmek; söylediği atasözlerini, geleneksel bilgece özlü sözleri işitmek, düşüncesindeki yöntemi, duyusundaki üslubu kavramak, şiirini, müziğini dinleyerek dansını, oyunlarını seyretmek, dinsel hayatını, ahlaksal duygularını öğrenmek” (Gökalp, 1996, s. 46). Bu yol üzerinde halkın duygu ve düşüncelerine temsil etmek mümkün olacak, gerçek anlamda medenileşme

misyonu tamamlanacaktır.

İnci Enginün Yakup Kadri'nin "ferdiyetçilikten kurtulup Türk milletinin sesini ve ruhunu sezdikten sonra halk edebiyatı ürünlerine de başka bir gözle" (Enginün, 2001, s. 316) baktığını söyler. Yakup Kadri "Milli Tasavvuf ve Halk edebiyatı" başlıklı yazısında halk edebiyatı ile aydınların eserleri arasında bir mukayese yaptıktan sonra şöyle söyler:

"Türk entelektüeli, sahte, cılız ve çorak bir âlem içinde, bu âlem kadar sahte, cılız ve çorak bir dille; aldatan kadının, aldatılmış kızın, dar ihtiraslar içinde çırpınan delikanlının, züppe şehir beyinin psikolojisiyle meşgulken, engin deniz gibi uzak, engin deniz gibi yakın halk bin bir türlü sesle derin ve nihayetsiz ızdıraplarını terennüm ediyor. Ve sesler tıpkı denizin sesleri gibi beyhude yere havalarda dağılıp kayboluyor. Hâlbuki bunlar, asıl hakiki ve büyük millet edebiyatının kendi kendine topraktan fıskıran tabii ve halis malzemeleridir. Lakin Türk entelektüeli bu geniş hazineyi bırakıp kendi yazı odasının çıplak duvarlarından hakikat ve güzellik usaresi çıkarmaya uğraşır" (Enginün, 2001, s. 316).

Yakup Kadri çevrenin, insanın kişiliğindeki etkisine inanır. Yaban'da da insanın çevresinden nasıl etkilendiğine değinir. Atilla Özkırımlı, Ahmet Celal köye geldikleri günden beri başka bir Mehmet Ali'nin varlığıyla tanıştığını söyler. Eski neferi değildir bu, asker olmazdan önceki haline dönmüştür. "Mehmet Ali ona göre geriye doğru bir gelişmedir. Söz konusu olan bu gözlem Ahmet Celal'i şu doğruyu saptamaya götürecektir. Talim, terbiye iyi misal, bunların hepsi geçici şeylerdir. Ve çevre değişmedikçe insanın gelişmesine imkân yoktur" (Özkırımlı, 1994, s. 47). Romanın vermek istediği mesaj da burada saklıdır: Topyekûn bir değişme ve gelişme. Zira toplumun bütünü değişmeden gerçek bir değişim ve gelişimden söz edilemez.

Yakup Kadri köyün ve köylünün içinde bulunduğu durumdan dolayı Türk aydınını suçlar. Ona kendi toprağından sökülmiş bir acayip nebata (Karaosmanoğlu, 1982, s. 55) benzettir. Kendi kendini sorgular. Aydın ne ekmiştir ki ne biçecektir. Türk aydını halk için hiçbir şey yapmamıştır. Yıllarca, yüzyıllarca onu yalnız bırakmıştır. Şimdi gelip de ondan tiksineceğe hakkı yoktur. Onu aydınlatmayan, vücudunu beslemeyen, halkın ruhuna nüfuz etmeyen, cehaletin, yoksulluğun elinde bırakan aydının ta kendisidir (Karaosmanoğlu, 1982, ss. 149-150). Yakup Kadri kabahatin kimde olduğu konusundaki görüşlerini "Barbarların Yaktığı Köyler Ahalisine" adlı yazısında çok çarpıcı bir şekilde dile getirir. Çünkü *Yaban*'ın ilk baskısından dolayı geniş bir tepki almış ve yazarın Türk köylüsünü küçük düşürdüğü söylenmiştir. Bunun üzerine Yakup Kadri az sonra birkaç cümle alıntılanacak olan barbarların Yaktığı Köyler Ahalisine başlıklı yazısını yazmış ve *Yaban*'ın ikinci baskısı için yazdığı önsöze ilave etmiş, bir anlamda yanlış anlaşılmış romanını savunmak istemiştir. Ona göre kabahat bu romanda devrin aydınını sembolize eden Ahmet Celal'dir, kabahat Ahmet Celal'e hayat veren yazarındır, kabahat bizim, sizin, hepimizindir. "Çünkü biz onları yıllarca, yüzyıllarca yalçın tabiatın göbeğinde herkesten, her şeyden, her türlü yaşama şevkinden yoksun bir avuç kazazede halinde bırakmışız" (Karaosmanoğlu, 1982, s. 5).

Yakup Kadri, *Yaban* için ayrıca şunları söyler: "*Yaban*'ı köy romanı olarak yazmadım. Bir sosyal sorun attım ortaya. Entelektüelle köylüler arasındaki uçurumu göstermek için yazdım. Bu ayrılık bir dereceye kadar Avrupa'da da mevzuu bahistir. Kendim o köylerde dolaştım Haymana, Mihalicçık çevrelerini dolaştım. Romanın kahramanı kendimim. Köylü, orada gördüğüm köylüdür" (Binyazar, 1972, s. 4). Romanın yol boyunca tutulan bir ayna olduğu fikrinden hareketle Yakup Kadri'nin o aynayı köye ve köylü tuttuğunu söylemek mümkündür. Yolun sonunda ise aynayı kendine çevirmiş ve kendi gerçeği ile yüzleşir.

Sonuç

Millî mücadele yıllarından başlayarak çok partili hayata geçiş dönemine kadar toplumun medeniyet bakımından yükseltilmeye çalışılması hem devlet politikası haline gelmiş hem de dönem aydınlarının başat meseleleri arasına girmiştir. Cumhuriyetin fikir adamlarından biri olan Gökalp'in "Halka Doğru" anlayışı devlet politikası zemininde karşılık bulmuştur. Bu bağlamda "orda bir köy var uzakta" anlayışı ile halka doğru gidilerek kültür açısından halkın beslenmek ve medenileştirme misyonu ile halkı beslemek amaçlanmıştır. Bu süreç birdenbire değil zamanla kolektif bir hale getirilmeye çalışılmıştır. Edebî olarak kaleme alınan hikâye, şiir ve roman türleri, kurgunun da imkânları ile halk ve aydının bu meseledeki konumlarını konu edinmiştir. Millî romantizm sonrası millî realizme geçiş sürecinde topluma gerçekçi bir biçimde ayna tutan kalemlerden Yakup Kadri de söz konusu meseleyi *Yaban* adlı eserinde temel problem olarak ele almıştır. Aydın penceresinden halka bakmış ve eleştirel bir üslupla halkı değerlendirmiştir. Eserin yayınlanmasından bir süre sonra özür niteliğinde bir önsöz yazmış ve halkın cahilliğini eleştirmek yerine kültür taşıyıcısı olarak halka hakkını teslim etmiştir. Türk düşünür ve sosyal psikolog Turhan da aydın ve halk arasındaki münasebetleri Gökalp'in teorisi ışığında yıllar sonra yeniden tartışmış görev ve sorumluluk açısından aydın ve halkın eşit derecede mes'ul olduklarını ortaya koymakla Türk halkının medenileşme sürecine engel olarak herhangi bir dirençte bulunmadığını söylemiştir. Buna mukabil aynı durum aydınlar için geçerli olmadığını vurgulamıştır. Gelişmeyi talep edenin halk olduğu görüşündedir. Turhan, halkın bu talepkâr tutumu karşısında "yarı aydının" halka neler verebildiğini ve halka nasıl rehberlik yaptığını tartışır (Turhan, 1965, s. 119). Aydın ve halk arasındaki çatışma söz konusu uyumsuzluktan ileri gelmektedir. Farklı tarih aralıklarında tartışılan aydın halk çatışması yahut ayrımı kendisine Türk düşünce dünyasında yer bulmuş ve edebî metinlerin imkânları ile tartışılmaya devam etmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Argunşah, H. (1989). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Tanzimat ve Servet-i Fünun Edebiyatları Hakkındaki Düşünceleri. *Doğumunun 100. Yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu*. Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları. 45- 59.
- Berkes, N. (1975). *Türk Düşünüşünde Batı Sorunu*. Bilgi Yayınevi.
- Binyazar, A. (1972). Yakup Kadri Karaosmanoğlu. *Varlık Dergisi*, (775). 4.
- Doğan Çetinkaya, Y. D. (2008). Orta Katman Aydın ve Türk Milliyetçiliğinin Kitleselleşmesi. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: *Milliyetçilik*. İletişim Yayınları. 98-68.
- Enginün, İ. (2001). *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*. Dergâh Yayınları.
- Gökalp, Z. (1972). *Türkçülüğün Esasları*. Toker Matbaası.
- Gökalp, Z. (1977). *Makaleler IV*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1985). *Tamamlanmamış Eserler*. Neyir Matbaası.
- Görmez, K. ve Altunoğlu, M. (2009). Aydın-Halk Çelişkisi ve Mümtaz Turhan. *Prof. Dr. Mümtaz Turhan Sempozyumu*. Gazi Üniversitesi Yayınları. 90- 96.
- Kaplan, M. (1986). Ziya Gökalp'in Düşünce Sistemi İçinde Kültür Kavramının Yeri. *60. Ölüm Yıldönümünde Ziya Gökalp*. İstanbul Üniversitesi Yayını, 15-18.
- Kaplan, R. (1997). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*. Akçağ Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Yakup K. (1982). *Yaban*. İletişim Yayınları.
- Kutlu, Ş. (1987). *Başlangıçtan Günümüze Kadar Türk Romanları*. İnkılap Yayınları.
- Moran, B. (2000). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış*. İletişim Yay.
- Nasrattınoğlu, İ. Ü. (1989). Ziya Gökalp'in Folklorcu Yanı. *Ziya Gökalp Sempozyumu Bildirileri*. Dicle Üniversitesi Yayınları. 140- 157.
- Özkapınar, Y. (2002). *Mümtaz Turhan*. Alternatif Yayınları.
- Özkırımlı, A. (1994). *Romanların Dünyasında*. Ümit Yayınları.
- Öztürkmen, A. (2006). *Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik*. İletişim Yayınları.
- Sezer, B. (1986). Ziya Gökalp ve Durkheim. *60. Ölüm Yıldönümünde Ziya Gökalp*. İstanbul Üniversitesi Yayını. 19-26.
- Turhan, M. (1965). *Atatürk İlkeleri ve Kalkınma*. Şehir Matbaası.
- Turhan, M. (2022). *Garplılaşmanın Neresindeyiz*. Atınordu Yayınları.
- Yalçın, A. (2002). *Siyasi ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920- 1946)*. Akçağ Yayınları.